

Odolnost českého zdravotnického systému v reakci na příchod válečných uprchlíků z Ukrajiny

K. Dobiášová, J. Kopsa Těšinová, Z. Kothérová, O. Angelovská, E. Tulupová
WP6, ÚVZMP 1. LF UK

Váleční uprchlíci z Ukrajiny v ČR

(data VZP, Eurostat, UNHCR)

615 235

Počet žádostí o
dočasnou ochranu
od začátku invaze
(k září 2024)

370 980

Počet aktivních
registrací dočasné
ochrany
(k září 2024)

58 % žen
42 % mužů

71 % v produktivním
věku
dětí 25 %
seniorů 4 %

Lex Ukrajina - Občané Ukrajiny s tzv. dočasnou ochranu v souvislosti s válečným konfliktem - stejné právo na poskytnutí zdravotní péče z veřejného zdravotního pojištění jako občané České republiky.

312 000 uprchlíků registrovala v roce 2023 VZP a OZP (ostatní pojišťovny neuvádějí)

Cíle, definice a konceptuální rámec

- **Cíle:**

Zjistit odolnost českého zdravotnického systému v reakci na příchod válečných uprchlíků z Ukrajiny pohledem zdravotníků první linie a interkulturních pracovníků
Identifikovat kapacity a deficity českého zdravotního systému

- **Definice resilience (odolnosti) zdravotního systému:**

„schopnost zdravotního systému absorbovat, adaptovat se nebo se transformovat, když je vystaven šoku/krizi a přitom si zachovat základní funkce a strukturu a minimalizovat negativní důsledky narušení“ (Blanchet a kol., 2017; Hanefeld a kol., 2018; Witter kol., 2023).

- **Konceptuální rámec** (Blanchet et al. 2017) :

Metodický přístup

Kvalitativní výzkumný přístup (*Flick 2009*)

Sběr dat – fáze I: polostrukturované rozhovory se zdravotníky první linie na základě předem připravených scénářů (od září 2022 - duben 2023)

Sběr dat – fáze II: FG s interkulturními pracovníky, kteří provázejí ukrajinské uprchlíky v českém zdravotním systému (od březen 2023 - červen 2023)

Výběr informantů metodou záměrného výběru (*Robinson 2014*)

Analýza kvalitativních dat (přepisů rozhovorů a FG): tematické kódování (*Braun, Clarke 2006*)

Etické aspekty: Výzkum byl schválen Etickou komisí Všeobecné fakultní nemocnice v Praze č.: 205/22 S-IV.

Informanti

Lékaři a zdravotní sestry první linie (ordinace všeobecných praktických lékařů pro dospělé (PL), ordinace PL pro děti a dorost (PLDD), UA POINTy a urgentní příjmy nemocnic) – nutná zkušenost s ukrajinskými uprchlíky

Typ zařízení	Lékaři - 20	Zdravotní sestry - 10
UA POINT	2	2
PL	7	3
PLDD	4	1
Urgentní příjem nemocnice	7	4

Interkulturní pracovník - dvojjazyčný komunitní pracovník (UA/RU), obvykle s migračním původem, pracující většinou pro nevládní organizace a některé obecní úřady. Poskytuje uprchlíkům asistenci při jednání s veřejnými institucemi, včetně tlumočení, mediace a prevence konfliktů. Informuje uprchlíky a majoritu s cílem integrace uprchlíků.

FG 1 – IP	FG 2 - IP	FG 3 - IP
7	5	8

Dimenze znalostí

- Zdravotníci často neměli přístup k aktuálním informacím, které by jim pomohly s péčí o uprchlíky. Chyběly souhrnné informace o síti zdravotních služeb, které by byly schopné přijímat do péče uprchlíky.
- MZ ČR neposkytovalo aktualizované informace a chyběl jednotný informační kanál – iniciativu převzaly odborné společnosti, neziskový sektor a další organizace, ale informace byly roztržštěné.
- Uprchlíci postrádali informace o českém zdravotním systému, které by jim usnadnily orientaci v dostupné péči.

„...už několikrát stalo, že nechtěli mého pacienta z toho důvodu, že jim to pojišťovna neproplatí... To znamená, že ještě nemají zkušenosti a jenom jim je to potřeba říct. **Je to tím, že nedostávají ty informace.**“ (IKP2-2)

„...**zafungovalo Sdružení praktiků** hodně dobře s tou uprchlickou krizí, takže jsme měli k dispozici okamžitě jejich standardní očkovací kalendář.“ (L9)

„Myslím si, že je správný, **aby se v tom edukovali i ty ukrajinští utečenci.** ... Aby dostávali v čekárně nějaké brožurky, jak ten systém funguje u nás, aby si uvědomili, že je to opravdu jinak.“ (L7)

„Třeba kam je máme poslat? Kterej lékař hovoří jako ukrajinsky nebo rusky, protože opravdu **těch informací moc není.** ...Potřebovali bychom seznam lékařů, který jsou schopní naše pacienty přebírat do péče.“ (S10)

Dimenze nejistoty - kapacity

- Zahrnutí ukrajinských uprchlíků do veřejného zdravotního pojištění a vznik UA Pointů ve Fakultních nemocnicích pomohly řešit kapacitní omezení v ambulantní péči.
- Zapojení ukrajinsky a rusky hovořících pracovníků ve zdravotnictví (včetně nezdravotnického personálu) a inovativní projekty neziskových organizací podporují komunikaci a psychosociální pomoc.

„Ta skupina s dočasnou ochranou **alespoň má veřejné zdravotní pojištění** a není tam problém s úhradou léčby.“ (IKP3-7)

„A **velmi pozitivní** bylo, že VZP jim dala...to **pojištění zdravotní péče**.“ (L8)

„**Moc fajn je, že byly založeny UA Pointy** ve velkých nemocnicích ... na Bulovce, v Motole, a že ti uprchlíci, kteří nemohli sehnat dětského lékaře, mohou zajít tam a dostat potvrzení pro školu, školku, nechat naočkovat dítě.“ (IKP1-5)

„...**ukrajinské uklízečky, sanitářky a všechny ostatní**, který tady jsou už delší čas a uměj trochu ukrajinsky a trochu česky. ... dokážou překládat mezi těma pacientama. **Ty jako regulérně využíváme**.“ (L19)

Dimenze nejistoty - deficity

- Nedostatek zdravotnických pracovníků v některých oborech (primární péče, stomatologie, neurologie, psychiatrie) vede k přetížení a omezené dostupnosti péče.
- Zvýšená poptávka po péči z důvodu nárůstu počtu uprchlíků klade další nároky na zdravotnické služby.
- Nevyužitý potenciál ukrajinských lékařů kvůli náročnému aprobačnímu procesu a nedostatek interkulturních pracovníků ztěžují poskytování péče. Neukotvenost interkulturní práce.

„Vnímám jako velký problém, že **praktický lékař**, u kterého všechno začíná, u nás v regionu **nejde sehnat**.“ (IKP3-7)
„...z kapacitních důvodů nezvládáme, tak **odkazujeme na jiné PL** a oni se tady třeba objeví za 14 dní, za měsíc znovu,.. že **je nikdo nechce vzít**.“ (S9)

„...na urgentních příjmech pacientů z UA přibýlo..**přibýlo pacientů celkově**. Bez UA uprchlíků by byla na urgentu třeba třetina pacientů...“ (L6)
„Mám kolegyni, co má ambulanci u velké fabriky ... zaregistrovala za poslední rok 500 Ukrajinců...měla obvod, kde je 1 500 lidí, to má **najednou o čtvrtinu Ukrajinců navíc**.“ (L12)

Je na čase.., aby [MZ] **zjednodušili uznávání diplomů** UA lékařů. Je jich zde hodně a **trvá strašně dlouho**.. Rok, dva a ..podmínky, které jim dávají, jsou pro ně **ponižující**. (IKP1-7)
Lékaři si myslí, že jsme tlumočníci pro zdravotnictví, ne **interkulturní pracovníci**... (IKP1-5)

Dimenze provázanosti

- Začlenění uprchlíků na trh práce a provázání zdravotního pojištění s participací na trhu práce jako u českých občanů
- Nezohlednění zdravotně handicapovaných, dlouhodobě nemocných a pečujících uprchlíků

„Jsou tady opravdu maminky, který jsou tady sami s dětma a pracujou jako uklízečky, prodavačky.“

(S7)

„Musím říct, že překvapivě to **funguje docela dobře** a ten systém toho pojištění funguje dobře.“

(L7)

Máme klienty, tzv. ležáci a nemohou dojít ani na úřad práce. Na ÚP je nezaregistrují, protože nejsou schopni pracovat a zůstávají doma a nejsou registrovaní nikde a po 150 dnech si musí sami platit zdravotní pojištění, protože jim nikdo invaliditu neuzná. ..

to **nikoho nezajímá** a je to **bezvýchodná situace**, nevíme, co s tím.... (IKP1-7)

Dimenze legitimacy

- ČR má pro oblast poskytování zdravotních služeb moderní a komplexní právní normu (zákon č. 372/2011 Sb.), která vychází z Úmluvy o lidských právech a biomedicíně (č. 96/2001 Sb. m. s.) – **v praxi často nedodržována**
- Komunikace a interkulturní komunikace není povinnou součástí vzdělávání zdravotníků

...jsem studovala na lékařské a tam z multikulturních témat moc nebylo. Myslím si, že v **této oblasti vzdělávání chybí**. Vlastně i komunikace s českým pacientem...jak mluvit s člověkem, který má bolest, jak to nebrat jako útok na svoji osobu, prostě toho člověka psychicky zvládnout tak, abyste ho naladili na dobrou náladu a sami při tom neutrpěli psychickou újmu. (S3)

Pan doktor byl strašně nepříjemnej. Je to obor takový intimní. Nechtěl ani svojí pacientce vysvětlit co, jak a proč. Pak byl nepříjemný i na mě. (IKP2-3)

Velkou překážkou je **nefunkční komunikace** mezi lékaři, sestrami a ukrajinskými pacienty. Zažila jsem občas zkušenost, že odmítají vysvětlit co a jak, musíme se doptávat. (IKP1-3)

Každý se s tím potkává. Když ten uprchlík přijde sám, tak je většinou odmítnutý. Prostě přijďte s tlumočníkem. (IKP2-3)

Klíčová sdělení

Český zdravotní systém ukázal vysokou absorpční a adaptační kapacitu při zvládnání krize spojené s přílivem uprchlíků z Ukrajiny. Nicméně chybí transformační kapacita, která by umožnila dlouhodobě udržitelný přístup. Hlavní problémy spočívají v:

1. Informačních mezerách
2. Kapacitních nedostatcích
3. Slabé provázanosti se sociálním systémem
4. Komunikačních bariérách

Klíčová doporučení

- Pro šíření informací využít **jeden důvěryhodný informační kanál**, který by soustředil všechny relevantní informace na jednom místě, distribuoval je cílovým skupinám a byl by v gesci konkrétní státní instituce.
- Začlenit do celoživotního vzdělávání všech zdravotnických pracovníků **komunikaci, právní aspekty péče a interkulturní vzdělávání jako povinnou součást standardních kurikul**.
- **Zjednodušit /upravit aprobační proces** v oblasti získávání zdravotnických kvalifikací, aby umožňoval lépe využít potenciál (nejen) ukrajinských zdravotníků.
- Definovat **pozici interkulturního pracovníka** a tlumočníka ve zdravotnictví v rámci stávající legislativy. Organizačně je včlenit jako stálou součást systému.
- **Informovat** pacienty z řad ukrajinských uprchlíků **o fungování českého zdravotnického systému** včetně jejich práv a povinností.

Více možno nalézt zde:

- Jelínková, M., Dobiášová, K., Kopsa Těšinová, J., & Koščík, M. (2023). Zkušenosti lékařů s interkulturními rozdíly v komunikaci s ukrajinskými uprchlíky v době rusko-ukrajinského ozbrojeného konfliktu. *Časopis lékařů českých*, 162(2-3).
- Dobiášová, K., Angelovská, O., Těšinová, J. K., & Tulupova, E. (2024). Resilience českého zdravotnického systému v reakci na příchod válečných uprchlíků z Ukrajiny. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*.
- Těšinová, J. K., Dobiášová, K., Jelínková, M., Tulupova, E., & Koščík, M. (2024). Professionals' and Intercultural Mediators' Perspectives on Communication With Ukrainian Refugees in the Czech Healthcare System. *Health Expectations*, 27(4), e14171.
- Burau, V., Mejsner, S. B., Falkenbach, M., Fehsenfeld, M., Kotherová, Z., Neri, S., & Kuhlmann, E. (2024). Post-COVID health policy responses to healthcare workforce capacities: A comparative analysis of health system resilience in six European countries. *Health policy*, 139, 1-11.

Děkuji za pozornost 😊

S PODPOROU

**Financováno
Evropskou uni**
NextGenerationEU